

OLASZ SÁNDOR

HELTAI GÁSPÁR 56. MESÉJE ÉS A TINÓDI-CRONICA CÍMLAPJA

SZEGED
1972

HELTAI GÁSPÁR 56. MESÉJE ÉS A TINÓDI-CRONICA CÍMLAPJA

Heltai Gáspár *Száz fabulá*-jának (1556) ötvenhatodik meséje (*Egy emberről és oroszlánról*) nem kis erkölcsi tanúság felmutatásával mondja el a bátorságával kérkedő és végül pórul járó ember történetét: „Egy ember és egy oroszlán vettegőtnec vala egymással az erő felől, mellyic vólna erősb a másíknál. Az ember aszt mondgya vala, Erősb vagyoc náladnál. Az oroszlán viszontac, én vagyoc erősb.” — E játékosnak tűnő vetélkedéssel indul a jól megszerkesztett, kerek elbeszélés. — Az ember „képet” mutat vetélytársának, melyen „egy ember ül vala egy oroszlánon, és hátrra vonta vala az oroszlánnac a nyakát, és ket felé szaggatta vala a szayát.” — „Felele az oroszlán, és monda: Semmi ez. A képiró iedzötte és faragta olly formán. Ha én tudnéc képet írni, nem úgy írnám: hanem hogy az oroszlán ülné az emberen, és aszt meg szagatna... De iere én velem... és nem képpel, hanem téteménnyel és vgyan valóba meg mutatom, hogy én erősb vagyoc náladnál.”¹ — S meg is mutatja.

Heltai az 56. fabula forrásaként is a Stainhöwel-Brant-féle XV—XVI. századi német Ezopusz-átdolgozást használta, ahogy ezt Waldapfel József mindmáig alapvető filológiai tanulmánya² és az általa használt 1539-es freiburgi kiadás alapján megállapíthatjuk.³ A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában levő példány⁴ LVb és LVia lapján megtalálhatjuk az 56. mese megfelelőjét, mely megismétli az előbbieken ismertetett történetet, jöllehet Stainhöwelnél nem az író, hanem az oroszlán szavai zárják le a mesét. (Ez azonban nem jelent lényeges változást.)

Ha most már valaki — akár futólag is — rápillant Tinódi Sebestyén 1554-ben, Kolozsvárott, a Heltai-Hoffgreff nyomdában készített *Cronicá*-jának címlapjára, érdekes összefüggésekre bukkanhat. A gazdagon díszített címlap⁵ alsó felének közepén egy oroszlánon ülő ember látható, pontosan úgy, ahogy az Heltai 56. fabulájában írva vagyon. — Azt mondhatnánk: a *Cronica* címlapja a Heltai mese teljes pontosságú illusztrációja. Maga a kép ősforrása pedig a bibliai Sámson és az oroszlán küzdelme lehet. Ezt bizonyítja a Bírak könyve is:

„5. És lement Sámson az ő atyjával és anyjával Timnátba és mikor Timnátnak szőlőhegyéhez értek, íme, egy oroszlánkölyök jött ordítva elébe.

6. És felindítá őt az Úrnak lelke, és úgy kettészakasztá azt, mint ahogyan kettészakasztatik a gödölye.”⁶

E néhány sor azonban csak az alaphelyzetet mutatja, miként a *Cronica* egyik

¹ Heltai Gáspár *Esopusi meséi*. Kiad. Imre Lajos. Bp. 1897. (RMK 4.) 126—27.

² Waldapfel József: *Heltai Gáspárról*. = Irodalmi tanulmányok. Bp. 1957. 43—72.

³ *Esopus leben vnd Fabeln: mit sampt den fabeln Aniani, Adefonsi, vnd etlichen shimpffreden Poggi*. Darzu auszüge schöner fabeln vnd exempeln Doctorn Sebastian Brand alles klarlich mit schönen figuren. 1539. Freiburg.

⁴ MTA Könyvtár. Kézirattár. Jelzete: Ant. 642.

⁵ A címlap részletes leírása: Soltész Zoltánné: *A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században*. Bp. 1961. 56—57.

⁶ *Szent Biblia*. Ford. Károli Gáspár. Bp. 1940. 240. — Bírak Könyve 14.

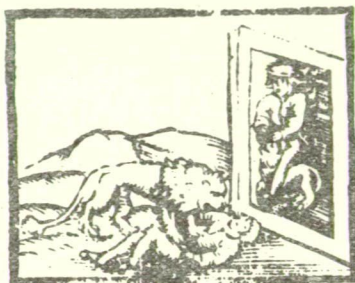
éneke, a *Judit asszony históriája* is csak kurta utalást tartalmaz a biblia Sámson-motívumára:

„Chuda erősege az Samsonnac volt
Ki erős Oroszlant el szaggatott volt”⁷

Ezek után nyilvánvaló, hogy a Heltai-mese vérbeli elbeszélő művésszel kibontott érdekes történetéhez viszonyítva az előbbi két idézet csak sovány utalás. Valamilyen mélyebb, általánosabb oknak kellett indokolnia, hogy a *Cronica* címlapja éppen az említett mese illusztrációja, s nem valami másé. Ha a *Cronica* megjelenésének évszámára pillantunk (1554), korabeli történelmi események jutnak eszünkbe. Fölrémlik a három részre szakadt ország küzdelme a török ellen — a megmaradásért.

Das vierde Büch Esopi.

LVI

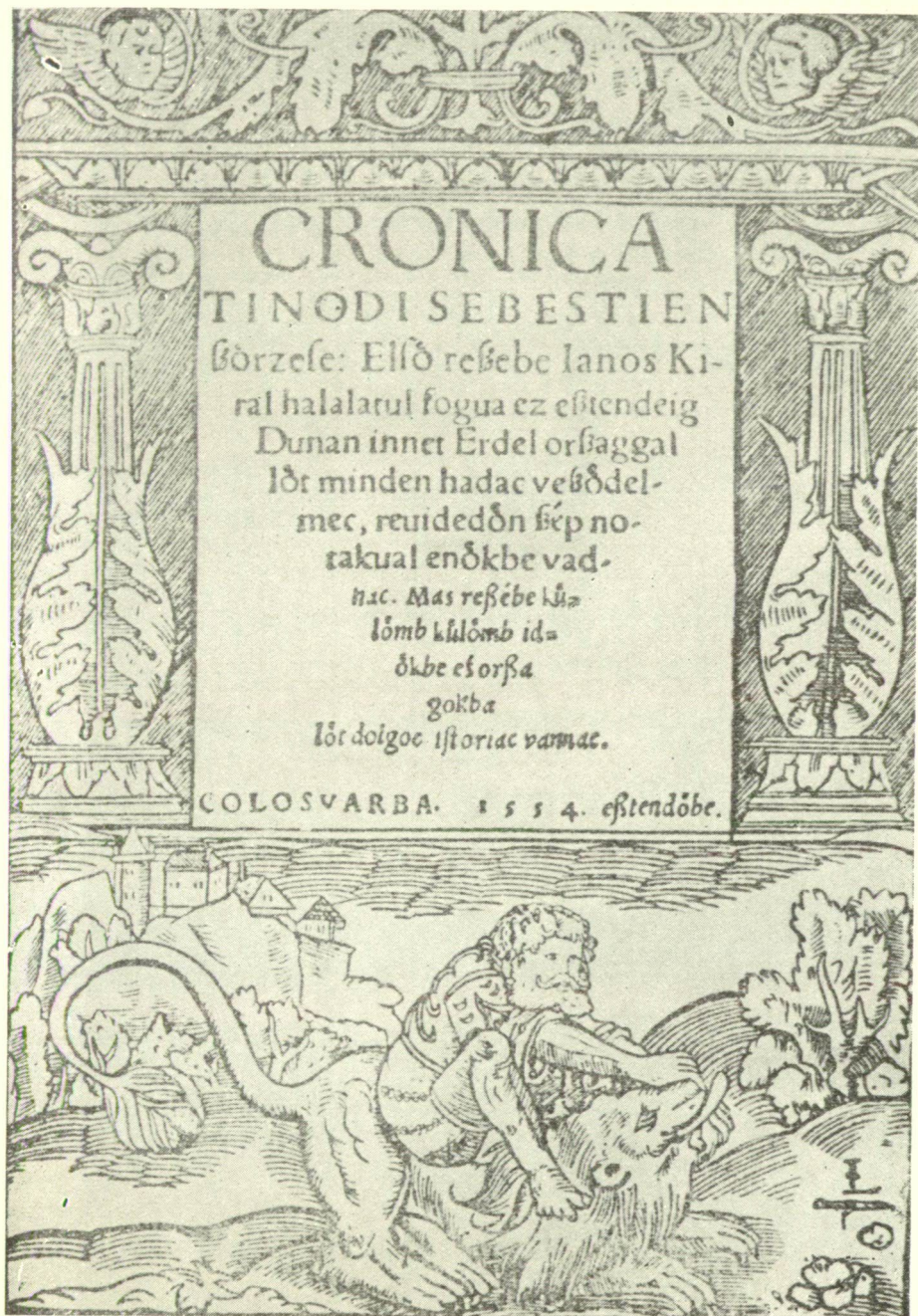
Do sprach d lów / dz gemel ist vō
cím mēschon gemacht / künd ich a-
ber auch malē ich het gemalt wie
ein lów dē mañ het erwürgt. A-
ber ge mit mir vñ den frōuden pl-
an / da mā des sechtēs pflicht / so
wil ich dir war vñ kñd zeigē. do sie
also dahin kamē / da zeigte er im
warliche werck dz er stercker wñ vñ würgte in / vñ sprach.
Geferbre zūgnis des grabs ist nū gnūgsam die warheit ze-
bewisen / dz sich stū an dē werckē dz ich stercker bin. Dise fa-
bel wyset dz geblūmbre lūgy lūchlich vō der warheit über
¶ Die. xvj. fab. vō d floch vñ kñmle hier. (wunden werdē

A *Cronica* pedig elsősorban e küzdelmek irodalmi szintű foglalata. Egy oroszlán és egy ember küzd a címlapon, s Magyarország 1554-es állapotából, Tinódi tudósító szándékából egyértelműen következik az eredetileg általános morális tanúság felmutatására írt Heltai-mese történetének átalakulása aktuális politikai helyzetjelentés kifejezésére. Az oroszlán és az ember viaskodásában ugyanis a *török-magyar harcok szimbólumát* fedezhetjük föl.

A kérdés filológiai részéhez tartozik, hogy a *Cronica* címlapját az a Jacobus Lucius Transylvanus készítette, akinek mesterjegyét — L betű, alatta metszőkés — könnyen felfedezhetjük a kép jobb alsó felében. Lucius tevékenységéről, a kolozsvári nyomdához fűződő kapcsolatairól újabb hazai szakirodalmunk bőven értekezik.⁸ Soltész Zoltánné és Fitz József is említi, hogy ugyanez a címlap (a Lucius-féle mesterjegy kivételével) már az 1530-as években előfordul német kiadásokon, mint id. Lucas Cranach (1472—1553), a Dürer-kortárs német festő műve. Lucius tehát csak másolt, de másolatát a kolozsvári nyomda Heltai *Agendá*-jának (1559) és Werbőczy István *Decrétum*-ának (1571) címlapján később is felhasználta. Fitz meggyőzően bizonyítja, hogy Lucius 1554-ig nem járt Wittenbergben, a Cranach-féle metszetet csak valami-

⁷ Tinódi Sebestyén: *Cronica*. Kiad. Varjas Béla. Bp. 1959. (BHA II.)

⁸ Soltész Zoltánné: i. m. 54—60. és Fitz József: *A magyarországi nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története*. II. A reformáció korában. Bp. 1967. 63—66.

lyen közvetítéssel ismerte meg. — Feltehető, hogy a közvetítő szerepét éppen Heltai töltötte be, aki jó néhány német könyvvel tért haza. — „Luciusnak nem kellett Wittenbergában élnie, hogy Cranach művészetének hatása alá kerüljön.”⁹ — Arra azonban sem Soltészné, sem Fitz József nem figyelt fel, hogy a Stainhöwel-Brant-féle meséskönyv 1531-ben, a breisgaui Freiburgban kiadott, s később változatlanul megjelenő utánnomásai is tartalmazznak metszeteket. Az MTA könyvtárában őrzött 1539-es kiadásban minden meséhez egy-egy szövegközi metszet csatlakozik. De ezek — kis méretüknél fogva is — csak érdeklődést keltő, magyarázó funkciót töltenek be, s távol vannak a Cranach-féle igényes, művészi ábrázolástól. A kiindulópontul szolgáló Heltai-mese német megfelelőjéhez a kiadvány LVI alapján a 10. lapon látható metszet járul.

Összegezve: az 56. mese és a *Cronica* címlapja közötti kapcsolatban az írónyomdász Heltai tudatossága, a korabeli állapotokkal való mély együttérzése nyilvánul meg.

Sándor Olasz

FABLE 56. DE GÁSPÁR HELTAI ET LE FRONTISPICE DE „CRONICA” DE TINÓDI

Sur le frontispice de *Cronica* publié en 1554 la lutte d'un homme et d'un lion est visible. Ce motif se trouve dans la fable 56 de Gáspár Heltai, et ainsi le frontispice est une illustration précise de la fable de Heltai. En considération de la situation historique nous pouvons dire, que dans celui-ci il nous faut voir le symbole des luttes turco-hongroises.

⁹ Fitz József: i. m. 64.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
(SECTIO PHILOLOGICA)

Nyelv és irodalom. I. 1955.

Nyelv és irodalom. II. 1956.

Irodalom. I. 1958.

Irodalom. II. 1959.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus I. (1960—1961) 1961.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus II. 1962.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus III. 1963.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IV. 1964.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. V. 1965.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VI. 1966.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VII. 1967.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus VIII. 1968.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus IX. 1969.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus X—XI. 1971.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XII. 1972.